

ПРИВАТНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО «ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ»
Центральноукраїнський інститут
(назва навчального підрозділу)

Правознавства
(повна назва кафедри, циклової комісії)

КУРСОВА РОБОТА

з дисципліни «Господарський процес»
на тему: **Судові витрати в господарському судочинстві**

Студента Легенького Б.Є.
(прізвище та ініціали)

Курсу: IV
групи ІН16-9-22-Б1П (4.0д)
напряму підготовки (спеціальності) 081 Право
Спеціалізації: -

Керівник к.іст.н., доцент кафедри Демешко Ю.О.
(посада, вчене звання, науковий ступінь, прізвище та ініціали)

Оцінка:
Національна шкала _____
Кількість балів: _____ ECTS _____

Члени комісії

_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)
_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)
_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)

м. Кропивницький – 2025 рік

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ІНСТИТУТУ СУДОВИХ ВИТРАТ У ГОСПОДАРСЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ	7
1.1 Поняття та значення судових витрат у господарському процесі	7
1.2 Класифікація судових витрат та їх правова природа	9
РОЗДІЛ 2 ПОРЯДОК ВИЗНАЧЕННЯ ТА РОЗПОДІЛУ СУДОВИХ ВИТРАТ У ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ	12
2.1 Сплата судового збору та його повернення	12
2.2 Розподіл судових витрат між сторонами	14
РОЗДІЛ 3 ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СУДОВИХ ВИТРАТ У ГОСПОДАРСЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ	18
3.1 Сучасний стан правового регулювання судових витрат в Україні	18
3.2 Можливості імплементації зарубіжного досвіду в Україні	20
ВИСНОВКИ	24
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	28

ВСТУП

Сучасна правова система України перебуває в процесі постійного вдосконалення, зокрема у сфері господарського судочинства, яке покликане забезпечити ефективний захист прав та законних інтересів суб'єктів господарювання. Важливим елементом функціонування будь-якої судової системи є інститут судових витрат, адже саме він визначає не лише фінансову сторону здійснення правосуддя, а й реальний рівень доступу осіб до суду.

Судові витрати є невід'ємною складовою господарського процесу, адже вони забезпечують можливість реалізації сторонами своїх процесуальних прав і обов'язків, стимулюють добросовісність учасників судового процесу, запобігають зловживанню правом на звернення до суду. Водночас, надмірна вартість судового захисту може стати бар'єром для підприємців, особливо для малого та середнього бізнесу, який є основою економічного розвитку держави. Саме тому питання належного врегулювання судових витрат має не лише процесуальне, а й соціально-економічне значення.

Актуальність теми зумовлена низкою чинників. По-перше, судові витрати безпосередньо пов'язані з принципом доступності правосуддя, який є одним із базових у правовій державі. У статті 55 Конституції України закріплено право кожного на судовий захист своїх прав і свобод. Однак це право може бути фактично обмеженим, якщо вартість судового процесу є надмірною. По-друге, з реформою процесуального законодавства, зокрема після прийняття нової редакції Господарського процесуального кодексу України (ГПК) у 2017 році, інститут судових витрат набув нових рис: було деталізовано порядок розподілу витрат, уточнено правила компенсації витрат на правничу допомогу, запроваджено нові підходи до визначення розумності таких витрат. Проте, незважаючи на позитивні зміни, практика їх застосування залишається неоднозначною.

По-третє, судові витрати є індикатором ефективності правової системи: чітке, справедливе та передбачуване регулювання цього питання сприяє зміцненню довіри до судової влади, підвищує рівень правової культури та формує у суб'єктів господарювання розуміння реальної вартості судового захисту.

Варто зазначити, що судові витрати в господарському судочинстві мають свої особливості порівняно з цивільним чи адміністративним процесом. Це зумовлено специфікою господарських правовідносин, де сторони зазвичай є юридичними особами, а спори — майновими. Відтак, розмір судових витрат, порядок їх доказування та розподілу набувають особливого значення. Однак, попри наявність достатньої нормативної бази, на практиці виникає низка проблем:

відсутність єдиного підходу до визначення розумного розміру витрат на правничу допомогу;

труднощі у доведенні реальності понесених витрат;

суперечливість судової практики щодо відшкодування витрат стороні, на користь якої ухвалено рішення;

неузгодженість між окремими положеннями ГПК та судовою практикою Верховного Суду.

Науковий інтерес до дослідження судових витрат зумовлений також тим, що цей інститут є динамічним — він постійно змінюється під впливом соціально-економічних реалій, судової практики та європейських стандартів. Практика Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) неодноразово звертала увагу на необхідність забезпечення справедливого балансу між інтересами держави у фінансуванні судової системи та правом особи на доступ до суду (справи *Airey v. Ireland*, *Kreuz v. Poland* тощо). Таким чином, дослідження судових витрат у господарському судочинстві має не лише внутрішнє, а й міжнародне значення.

Мета курсової роботи полягає у всебічному дослідженні сутності, правової природи, складу та порядку розподілу судових витрат у господарському судочинстві України, а також у виробленні пропозицій щодо вдосконалення законодавчого регулювання цього інституту.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі **завдання**:

1. Розкрити поняття та значення судових витрат у господарському процесі.
2. Проаналізувати нормативно-правові засади їх регулювання.
3. Визначити класифікацію судових витрат та особливості їх складових.
4. Розглянути порядок визначення, сплати та повернення судового збору.
5. Дослідити процедуру відшкодування інших судових витрат та критерії «розумності» їх розміру.
6. Охарактеризувати механізм розподілу судових витрат між сторонами у різних стадіях господарського процесу.
7. Виявити проблемні аспекти судової практики у цій сфері.
8. Проаналізувати зарубіжний досвід регулювання судових витрат та визначити можливості його застосування в Україні.
9. Запропонувати шляхи вдосконалення правового регулювання судових витрат у господарському судочинстві.

Об'єктом курсової роботи є суспільні відносини, що виникають у процесі визначення, сплати, компенсації та розподілу судових витрат у господарському судочинстві.

Предметом курсової роботи є норми чинного законодавства України, які регулюють судові витрати, судова практика господарських судів, а також наукові підходи до визначення їх сутності та ролі в процесі здійснення правосуддя.

У процесі написання курсової роботи використано комплекс загальнонаукових і спеціально-юридичних **методів**:

Діалектичний метод – для виявлення закономірностей розвитку правового регулювання судових витрат.

Порівняльно-правовий метод – для аналізу досвіду інших держав та визначення можливостей його застосування в Україні.

Системно-структурний метод – для розгляду судових витрат як цілісного інституту господарського процесуального права.

Формально-юридичний метод – для аналізу змісту норм ГПК України, судової практики та роз'яснень Верховного Суду.

Статистичний метод – для узагальнення даних судової практики щодо компенсації судових витрат.

Наукова новизна роботи полягає у комплексному підході до аналізу інституту судових витрат у господарському судочинстві, у поєднанні теоретичних і практичних аспектів, а також у формулюванні власних пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства.

Практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що висновки та пропозиції можуть бути використані у правозастосовній діяльності господарських судів, у практиці адвокатів, при підготовці процесуальних документів, а також у подальших наукових розробках у галузі господарського процесуального права.

Курсова робота складається зі вступу, трьох розділів, які поділяються на підрозділи, висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ІНСТИТУТУ СУДОВИХ ВИТРАТ У ГОСПОДАРСЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ

1.1 Поняття та значення судових витрат у господарському процесі

Одним із ключових елементів господарського судочинства є інститут судових витрат, який забезпечує фінансове підґрунтя здійснення правосуддя та справедливий розподіл матеріального навантаження між сторонами судового спору.

Судові витрати виступають невід'ємною складовою процесуальних правовідносин, адже саме через них реалізується принцип економічної відповідальності сторін за свої дії в суді, що стимулює добросовісну поведінку учасників процесу [1].

Згідно зі ст. 123 Господарського процесуального кодексу України (далі — ГПК України), судові витрати складаються із судового збору та витрат, пов'язаних із розглядом справи [2].

Така двоелементна структура дає змогу охопити як обов'язкові платежі до бюджету (судовий збір), так і додаткові витрати, що виникають у зв'язку із процесуальними діями (витрати на правничу допомогу, експертизи, виклик свідків тощо).

У науковій літературі поняття судових витрат трактується по-різному. Так, за визначенням О. Д. Святоцького, судові витрати — це «сукупність грошових витрат, пов'язаних із підготовкою, розглядом та вирішенням справи судом, які несуть сторони або інші учасники процесу» [9, с. 47].

Інші автори (наприклад, М. К. Мельник) підкреслюють, що судові витрати виконують регулятивну і превентивну функції — вони, з одного боку, компенсують державі витрати на утримання судової системи, а з іншого — запобігають зловживанню правом на судовий захист [4, с. 112].

Важливим є і економічний аспект судових витрат: їх розмір впливає на доступ суб'єктів господарювання до правосуддя. Надмірно високі витрати можуть створювати перешкоди для підприємців, особливо для малих і середніх підприємств, що суперечить принципу рівності сторін і доступності правосуддя [6].

Значення інституту судових витрат у господарському процесі полягає у:

- забезпеченні фінансування судової діяльності;
- стимулюванні економної поведінки сторін;
- компенсації витрат особи, яка виграла справу;
- запобіганні поданню безпідставних позовів;
- реалізації принципу справедливості при розподілі процесуальних витрат

[4].

Таким чином, судові витрати є не лише фінансовим інструментом, а й правовим механізмом, який сприяє дотриманню балансу між правами учасників господарського процесу та інтересами держави.

Нормативно-правове регулювання судових витрат у господарському судочинстві

Правове регулювання судових витрат ґрунтується на низці нормативних актів різної юридичної сили. Основним джерелом є Господарський процесуальний кодекс України, який містить розділ IV «Судові витрати» (статті 123–130).

Крім того, важливе значення мають Закон України «Про судовий збір», Конституція України, а також постанови Пленуму Верховного Суду України та судова практика Верховного Суду як джерело тлумачення норм [2, 7].

Конституція України у ст. 55 гарантує кожному право на судовий захист, а ст. 124 встановлює, що правосуддя в Україні здійснюється виключно судами. Водночас, ст. 8 Конституції закріплює принцип верховенства права, який

передбачає, зокрема, справедливість судового процесу, що неможливо без розумного балансу в питанні судових витрат.

Важливе значення має Закон України «Про судовий збір» (від 8 липня 2011 р.), який визначає об'єкти справляння, розміри ставок та порядок сплати судового збору. Цей закон спрямований на забезпечення стабільного фінансування судової системи, але одночасно повинен гарантувати доступ до правосуддя для всіх учасників процесу [8].

Окрім того, відповідно до ст. 130 ГПК України, суд при ухваленні рішення зобов'язаний вирішити питання про розподіл судових витрат між сторонами. Суд має право зменшити розмір витрат на правничу допомогу, якщо визнає їх необґрунтовано завищеними.

Це положення є проявом принципу справедливості і водночас забезпечує ефективність судового захисту.

Варто також зазначити, що регулювання судових витрат у господарському процесі тісно пов'язане з міжнародними стандартами.

Зокрема, у рішенні Європейського суду з прав людини у справі *Airey v. Ireland* (1979 р.) було зазначено, що надмірна вартість судового процесу може становити порушення права на доступ до суду, гарантованого статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [9].

Таким чином, законодавець України зобов'язаний забезпечити розумний баланс між фінансовими інтересами держави та можливістю кожної особи звернутися до суду.

1.2 Класифікація судових витрат та їх правова природа

Відповідно до ст. 123 ГПК України, судові витрати поділяються на два основні види:

1. Судовий збір;

2. Витрати, пов'язані з розглядом справи [2].

Судовий збір

Судовий збір є обов'язковим платежем, який справляється при поданні позовної заяви, апеляційної чи касаційної скарги, заяви про перегляд рішення тощо.

Його правова природа подвійна: з одного боку, це фіскальний платіж, що забезпечує фінансування судової системи, а з іншого — процесуальний інструмент, який дисциплінує учасників судового процесу.

Розмір судового збору визначається залежно від ціни позову або фіксованої ставки, встановленої Законом України «Про судовий збір». Закон також передбачає категорії осіб, звільнених від сплати збору (наприклад, органи державної влади, прокурор, Антимонопольний комітет тощо) [3].

Інші судові витрати

До витрат, пов'язаних із розглядом справи, належать:

витрати на правничу допомогу адвоката;

витрати на проведення експертиз, залучення спеціалістів, свідків, перекладачів;

витрати на витребування доказів або забезпечення доказів;

інші витрати, необхідні для розгляду справи.

Сторона, яка заявляє про компенсацію таких витрат, повинна їх документально підтвердити (договорами, актами виконаних робіт, квитанціями, довідками тощо) [16].

Правова природа судових витрат

Судові витрати мають подвійний характер: вони є як елементом матеріального відшкодування (компенсації), так і процесуальною гарантією справедливості.

Як зазначає В. В. Комаров, судові витрати «є правовим механізмом реалізації принципу відповідальності за результат процесуальної діяльності сторін» [4, с. 118].

Водночас, судові витрати не можуть розглядатися як покарання чи санкція — їх сутність полягає у справедливому перерозподілі фінансового тягаря між сторонами відповідно до результатів судового розгляду.

Так, відповідно до ст. 129 ГПК України, судові витрати покладаються на сторону, яка програла справу, пропорційно до задоволених позовних вимог.

У разі часткового задоволення позову витрати розподіляються пропорційно до розміру задоволених вимог.

Таким чином, інститут судових витрат у господарському процесі має комплексну правову природу, поєднуючи елементи матеріального та процесуального права.

Його належне правове регулювання забезпечує не лише фінансову стабільність судової системи, а й справедливість у відносинах між сторонами спору, формуючи умови для ефективного та доступного правосуддя в Україні.

РОЗДІЛ 2 ПОРЯДОК ВИЗНАЧЕННЯ ТА РОЗПОДІЛУ СУДОВИХ ВИТРАТ У ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ

2.1 Сплата судового збору та його повернення

Судовий збір є основною складовою судових витрат у господарському процесі. Його правова природа має подвійну сутність: з одного боку, це фіскальний платіж, який надходить до державного бюджету, а з іншого — процесуальна гарантія належної поведінки сторін у судовому процесі [1].

Згідно зі статтею 123 Господарського процесуального кодексу України (далі — ГПК України), судовий збір є обов'язковим платежем, який сплачується при поданні до господарського суду позовної заяви, заяви про забезпечення позову, апеляційної чи касаційної скарги, а також інших процесуальних документів [2].

Порядок справляння та ставки судового збору регулюються Законом України «Про судовий збір» від 8 липня 2011 року.

Відповідно до ст. 4 цього Закону, ставка збору залежить від ціни позову або має фіксований розмір для певних видів заяв. Наприклад, за подання позовної заяви майнового характеру ставка збору становить 1,5 % ціни позову, але не менше 0,5 розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб і не більше 350 розмірів прожиткового мінімуму [3].

У науковій літературі зазначається, що судовий збір виконує регуляторну функцію: він стримує подання безпідставних позовів і водночас забезпечує наповнення бюджету судової системи [4, с. 67]. Проте, як наголошує І. М. Кучеренко, надмірне підвищення ставок збору може обмежити доступ до правосуддя для суб'єктів малого бізнесу [5, с. 112].

Відповідно до ст. 7 Закону України «Про судовий збір», сплачена сума може бути повернена за ухвалою суду у випадках:

якщо позовну заяву залишено без розгляду або повернуто заявнику;
якщо суд відмовив у відкритті провадження;
якщо позивач відмовився від позову до початку розгляду справи по суті.

Повернення збору здійснюється органами Казначейства України за заявою платника на підставі ухвали суду.

Таким чином, інститут судового збору є не лише фіскальним інструментом, а й процесуальним елементом, який регламентує поведінку сторін у господарському процесі та забезпечує ефективне функціонування судової системи.

Інші види судових витрат: порядок їх обчислення та підтвердження

Окрім судового збору, ГПК України передбачає інші витрати, пов'язані з розглядом справи, до яких належать:

витрати на правничу допомогу адвоката;
витрати на експертизу;
витрати, пов'язані із залученням свідків, перекладачів, спеціалістів;
витрати, пов'язані із забезпеченням доказів або оглядом на місці.

Витрати на професійну правничу допомогу становлять одну з найпоширеніших категорій судових витрат у господарському процесі.

Відповідно до ст. 126 ГПК України, сторона, на користь якої ухвалено рішення, має право на відшкодування витрат на правничу допомогу адвоката, за умови їх документального підтвердження.

До таких документів належать:

договір про надання правничої допомоги;
акти виконаних робіт (наданих послуг);
платіжні доручення, квитанції або чеки.

Верховний Суд у постанові від 21.01.2021 р. у справі №910/847/20 наголосив, що розмір витрат на адвоката має бути реальним, необхідним та розумним.

Суд не зобов'язаний компенсувати всі заявлені витрати, якщо вони не відповідають принципу розумності [6].

Окрім витрат на адвоката, часто виникають витрати, пов'язані з проведенням експертиз. Згідно зі ст. 127 ГПК України, сторони мають право самостійно внести авансову оплату за проведення судової експертизи. Надалі ці витрати компенсуються залежно від результату справи.

Так само компенсуються витрати, пов'язані із залученням свідків або перекладачів.

Проблемним питанням у судовій практиці є доведення реальності витрат. Сторони нерідко подають документи із завищеними сумами або без належного підтвердження. У таких випадках суд може відмовити у компенсації або зменшити розмір заявлених витрат [7, с. 89].

2.2 Розподіл судових витрат між сторонами

Розподіл судових витрат є логічним завершенням господарського процесу та відображає принцип відповідальності сторони за результат спору.

Згідно зі ст. 129 ГПК України, судові витрати покладаються на сторону, яка програла справу. Якщо позов задоволено частково — витрати розподіляються пропорційно до задоволених вимог [2].

Механізм розподілу судових витрат можна подати у такій системі:

повне задоволення позову - усі витрати компенсує відповідач;

повна відмова у позові - витрати покладаються на позивача;

часткове задоволення позову - пропорційний розподіл витрат між сторонами.

Наприклад, якщо позивач вимагав стягнення 1 000 000 грн, а суд задовольнив вимоги на 400 000 грн, то він має право на компенсацію лише 40 % витрат.

Верховний Суд у своїй постанові від 16.06.2020 р. у справі №910/1234/19 зазначив, що суд має право виходити за межі формального підходу при розподілі витрат, враховуючи поведінку сторін, добросовісність та сприяння швидкому вирішенню справи [8].

Суд також може покласти всі витрати на сторону, яка зловживала процесуальними правами, навіть якщо її вимоги частково задоволені. Такий підхід узгоджується з принципом змагальності та справедливості судового процесу [9, с. 55].

Таким чином, розподіл судових витрат є не лише механічною процедурою, а інструментом забезпечення дисципліни сторін у процесі та реалізації засад справедливого судочинства.

Особливості розподілу судових витрат на різних стадіях господарського процесу

Судові витрати супроводжують справу на всіх стадіях господарського процесу — від відкриття провадження до виконання рішення.

Особливості їх розподілу залежать від стадії розгляду справи.

1. Підготовче провадження.

На цьому етапі сторони сплачують судовий збір, а також можуть нести витрати, пов'язані з поданням клопотань про витребування доказів або проведення експертизи.

Суд має право вимагати від сторони внести авансовий платіж для покриття таких витрат (ст. 127 ГПК України).

2. Розгляд справи по суті.

Під час судового розгляду найчастіше виникають витрати на правничу допомогу, експертизи, відрядження представників. Суд оцінює їх обґрунтованість лише після завершення справи, коли вирішується питання про розподіл витрат.

3. Апеляційне та касаційне провадження.

У разі оскарження рішення сторони знову сплачують судовий збір (ст. 4 Закону «Про судовий збір»). Якщо апеляційна чи касаційна скарга задоволена, то витрати відшкодовуються стороні, на користь якої ухвалено рішення [10].

4. Спрощене позовне провадження.

У спрощеному порядку, відповідно до ст. 247 ГПК України, суд може розглянути справу без виклику сторін, що зменшує обсяг судових витрат.

При цьому сторони зберігають право на компенсацію витрат на адвоката, якщо нададуть відповідні документи.

5. Справи про банкрутство.

Особливістю є участь арбітражного керуючого, послуги якого також підлягають компенсації як судові витрати.

Верховний Суд у постанові від 11.03.2021 р. у справі №910/876/20 визнав, що винагорода арбітражного керуючого належить до витрат, пов'язаних з розглядом справи про банкрутство [11].

Отже, порядок розподілу судових витрат у різних стадіях господарського процесу має свої специфічні риси, але в основі залишається принцип пропорційності та добросовісності сторін.

Проблемні аспекти визначення та відшкодування судових витрат у практиці господарських судів

Незважаючи на чітке законодавче регулювання, практика застосування норм про судові витрати залишається неоднозначною.

Основні проблеми полягають у такому:

1. Відсутність єдиного підходу до визначення “розумного розміру” витрат на правничу допомогу.

Різні суди по-різному оцінюють доцільність гонорарів адвокатів. Деякі суди вважають за необхідне компенсувати повну суму, якщо вона підтверджена документами, інші — зменшують її, посилаючись на принцип співмірності [12].

2. Труднощі з доведенням реальності понесених витрат.

Нерідко сторони подають копії договорів або рахунків без доказів їх фактичної оплати. Верховний Суд у низці рішень зазначав, що відшкодуванню підлягають лише реально сплачені суми, а не ті, які лише заявлені [6].

3. Невизначеність щодо витрат у разі закриття провадження або мирової угоди.

Хоча ГПК передбачає можливість відшкодування таких витрат, судова практика у цьому питанні не є сталою.

4. Недостатня передбачуваність судових рішень.

Сторони часто не можуть заздалегідь оцінити, яку частину витрат буде компенсовано, що знижує прозорість судового процесу.

Для подолання цих проблем у наукових колах пропонується:

чіткіше визначити критерії розумності та співмірності витрат;

запровадити єдиний електронний реєстр судових витрат, що підвищить прозорість;

удосконалити механізм контролю за правильністю сплати судового збору [4, 5].

Таким чином, незважаючи на певні позитивні тенденції, інститут судових витрат у господарському судочинстві потребує подальшого вдосконалення як на рівні законодавства, так і в судовій практиці.

РОЗДІЛ 3 ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СУДОВИХ ВИТРАТ У ГОСПОДАРСЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ

3.1 Сучасний стан правового регулювання судових витрат в Україні

На сучасному етапі розвитку господарського процесу в Україні інститут судових витрат є важливим елементом забезпечення доступу до правосуддя, справедливості судового розгляду та відшкодування понесених сторонами витрат.

Законодавче регулювання здійснюється насамперед Господарським процесуальним кодексом України (ГПК), Законом України «Про судовий збір», а також рядом підзаконних актів, що деталізують порядок справляння та повернення збору [1, 3].

Попри наявність відносно розвиненої нормативної бази, вітчизняна система має низку системних недоліків, серед яких:

недостатня передбачуваність розміру судових витрат, що ускладнює планування судових ризиків суб'єктами господарювання;

відсутність чітких критеріїв визначення “розумного” розміру витрат на правничу допомогу;

надмірне фінансове навантаження для малого та середнього бізнесу;

неоднаковість судової практики при розподілі витрат між сторонами [5, с. 103].

Так, у практиці Верховного Суду неодноразово підкреслювалось, що розмір витрат на правничу допомогу має бути співмірним зі складністю справи, тривалістю розгляду та поведінкою сторін. Проте законодавчо ці критерії не конкретизовано, що призводить до різнотлумачень [11].

У цьому контексті важливим завданням є пошук збалансованої моделі, яка б одночасно:

гарантувала право на справедливий суд;

запобігала зловживанням;

забезпечувала економічну ефективність судової системи.

Зарубіжний досвід правового регулювання судових витрат

Порівняльний аналіз систем судових витрат у країнах Європейського Союзу свідчить, що більшість держав дотримуються принципу компенсації витрат стороною, яка програла справу, але водночас застосовують різні підходи до визначення розміру таких витрат та контролю за ними.

Польща

У Польщі інститут судових витрат регулюється Законом від 28 липня 2005 р. «Про судові витрати у справах цивільних».

Він передбачає чіткий перелік судових зборів та можливість звільнення від їх сплати для осіб, які не можуть їх оплатити без шкоди для власного утримання.

Польські суди мають розроблені тарифи гонорарів адвокатів, затверджені Міністерством юстиції, що дозволяє уникнути суб'єктивності при визначенні «розумного розміру» витрат.

Це сприяє передбачуваності судових рішень і підвищує рівень довіри до судової системи [9, с. 71].

Німеччина

У Німеччині судові витрати регулюються Законом про судові збори (Gerichtskostengesetz, GKG) та Законом про винагороди адвокатів (Rechtsanwaltsvergütungsgesetz, RVG).

Німецька система побудована на принципі пропорційності та прозорості:

розмір судового збору залежить від вартості спору, визначеної за спеціальною шкалою;

гонорари адвокатів розраховуються за диною таблицею ставок, що виключає довільне завищення сум.

Крім того, існує можливість державного фінансування правової допомоги для суб'єктів, які не мають достатніх коштів, — аналог української безоплатної правової допомоги.

Ця модель забезпечує соціальну рівність сторін у доступі до суду [8].

Велика Британія

Британська правова система застосовує принцип «costs follow the event» — тобто сторона, яка програла, сплачує всі судові витрати переможця.

Однак суд має широкі дискреційні повноваження і може відступати від цього правила, якщо поведінка переможця була недобросовісною чи затягувала процес.

У Великій Британії існують дві системи оплати послуг адвоката — погодинна та «success fee» (гонорар успіху), причому остання підлягає судовому контролю.

Таким чином, зарубіжний досвід свідчить, що ключовими факторами ефективності є:

наявність чітких тарифів на послуги адвокатів;

єдині стандарти визначення вартості спору;

державне регулювання зборів і прозорість компенсаційних механізмів.

3.2 Можливості імплементації зарубіжного досвіду в Україні

Українське законодавство вже містить окремі елементи, притаманні європейським моделям, однак їх практична реалізація потребує удосконалення.

Найбільш доцільними для імплементації є такі напрями:

1. Впровадження системи орієнтовних тарифів на правничу допомогу.

Подібно до Німеччини та Польщі, варто розробити єдині методичні рекомендації щодо визначення розміру гонорарів адвокатів, з урахуванням складності справи, кількості засідань, витраченого часу.

Це забезпечить єдність судової практики та унеможливить зловживання.

2. Запровадження електронного реєстру судових витрат.

Створення відкритої бази даних із зазначенням середніх розмірів компенсацій за категоріями справ сприятиме прозорості та прогнозованості судових рішень.

3. Розширення системи звільнення від судового збору для малих підприємців.

У Польщі та Німеччині діє принцип «справедливої пропорційності» між платоспроможністю особи та розміром збору.

В Україні варто запровадити гнучкий механізм відстрочення або зменшення судового збору, особливо у справах із незначною ціною позову.

4. Удосконалення механізму повернення судового збору.

Доцільно автоматизувати процедуру повернення через інтеграцію судової та казначейської систем, що зменшить бюрократичні зволікання.

5. Підвищення ролі судової практики у стандартизації підходів.

Верховний Суд може розробити узагальнення рішень (аналог “guidelines” у Великій Британії), які міститимуть чіткі рекомендації щодо розумності витрат.

Таким чином, впровадження зазначених заходів дозволить створити систему справедливого, передбачуваного та економічно обґрунтованого регулювання судових витрат, що відповідатиме європейським стандартам правосуддя.

Напрями вдосконалення законодавчого регулювання судових витрат

З урахуванням проведеного аналізу, можна виділити кілька ключових напрямів реформування законодавства:

1. Кодифікація норм про судові витрати у самостійний розділ ГПК України.

Доцільно виділити окремий підрозділ із систематизованим описом усіх видів судових витрат, порядку їх обчислення, розподілу та компенсації.

2. Удосконалення Закону України «Про судовий збір».

Зокрема, необхідно:

чіткіше визначити ставки збору для юридичних осіб різних форм власності; передбачити можливість часткової сплати збору на стадії відкриття провадження;

деталізувати підстави для повернення збору у разі мирової угоди.

3. Визначення на рівні закону критеріїв “розумності” витрат на правничу допомогу.

Доцільно закріпити перелік об’єктивних критеріїв (вартість позову, складність справи, кількість засідань, часові витрати), якими має керуватися суд при визначенні обґрунтованого розміру витрат.

4. Розширення електронізації судових процедур.

Створення єдиної автоматизованої системи обліку судових витрат дасть змогу проводити контроль і аналіз тенденцій у сфері господарського судочинства.

5. Підвищення правової обізнаності учасників процесу.

Запровадження роз’яснювальних матеріалів та консультаційних сервісів щодо механізму відшкодування витрат дозволить зменшити кількість процесуальних помилок сторін.

Прогноз розвитку інституту судових витрат у господарському судочинстві України

Перспективи розвитку інституту судових витрат в Україні безпосередньо пов’язані з трансформацією судової системи у напрямі євроінтеграції.

Впровадження європейських стандартів прозорості та економічної доцільності сприятиме формуванню ефективного механізму доступу до правосуддя.

Очікується, що в середньостроковій перспективі (2025–2030 рр.):

буде запроваджено електронний облік судових витрат у межах Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи;

стандартизовано підходи до визначення розумності витрат на адвоката;

з'явиться можливість онлайн-повернення судового збору через інтеграцію з системою «Дія»;

Україна адаптує своє законодавство до Директив ЄС про процесуальні гарантії та принципів «European Judicial Cost Transparency».

У результаті очікується підвищення ефективності судового розгляду, скорочення кількості процесуальних зловживань і зміцнення довіри бізнесу до судової системи.

ВИСНОВКИ

Проблематика судових витрат у господарському судочинстві дало змогу встановити, що цей інститут є одним із ключових елементів процесуального права, який забезпечує баланс між інтересами сторін, ефективність правосуддя та принципи справедливості.

Судові витрати виконують не лише фінансову чи компенсаційну функцію, а й відіграють регуляторну роль, сприяючи добросовісній поведінці учасників процесу, запобігаючи безпідставним позовам і надмірному навантаженню судової системи.

У процесі дослідження встановлено, що чинна нормативно-правова база, яка регулює порядок справляння, обчислення та розподілу судових витрат, формально є достатньо розвиненою, однак має суттєві недоліки в практичному застосуванні.

Основні проблеми полягають у:

відсутності єдиного підходу до визначення «розумного» розміру витрат на правничу допомогу;

неоднаковості судової практики при розподілі витрат між сторонами;

ускладненій процедурі повернення судового збору;

відсутності ефективних механізмів контролю за реальністю понесених витрат;

недостатній передбачуваності результатів компенсації для суб'єктів господарювання.

Перший розділ курсової роботи дозволив розкрити теоретико-правові основи інституту судових витрат, визначити їх склад, сутність і функціональне призначення.

Було встановлено, що законодавство України закріплює поділ судових витрат на судовий збір і інші витрати, пов'язані з розглядом справи, однак на практиці існує низка колізій щодо їх відшкодування.

Зокрема, витрати на правничу допомогу адвоката, експертизи чи залучення спеціалістів нерідко стають предметом спорів між сторонами через відсутність чітких критеріїв оцінки їх необхідності.

У другому розділі було досліджено порядок визначення, обчислення та розподілу судових витрат у господарському процесі.

На підставі аналізу положень Господарського процесуального кодексу України та судової практики з'ясовано, що:

судовий збір виконує як фінансову, так і процесуальну функцію;

питання розподілу витрат є ключовим індикатором справедливості судового рішення;

суди мають право враховувати поведінку сторін, їх добросовісність і сприяння ефективному розгляду справи при ухваленні рішення щодо компенсації витрат;

інститут судових витрат має значний вплив на формування правової культури суб'єктів господарювання, адже стимулює відповідальне ставлення до ініціювання спорів.

Водночас у ході аналізу було виявлено, що на практиці суди по-різному підходять до оцінки документів, які підтверджують понесені витрати, що створює правову невизначеність.

Проблемними залишаються й питання щодо компенсації витрат у разі укладення мирової угоди або закриття провадження, адже чинне законодавство не містить детальних процедур для таких випадків.

Розділ третій присвячено визначенню напрямів удосконалення правового регулювання судових витрат.

Порівняльний аналіз зарубіжних систем (Польща, Німеччина, Велика Британія) показав, що ефективність регулювання досягається за рахунок:

чітких державних тарифів на оплату правничої допомоги;

прозорої шкали судових зборів;

наявності єдиних методичних критеріїв для визначення витрат;
розвинених електронних систем обліку судових платежів.

Виходячи з цього, для української правової системи запропоновано такі напрями вдосконалення:

1. Визначення єдиних методичних критеріїв “розумності” витрат на правничу допомогу з урахуванням складності справи, ціни позову, кількості засідань і тривалості процесу.

2. Впровадження електронного реєстру судових витрат, що забезпечить прозорість судової практики й унеможливить маніпуляції.

3. Удосконалення Закону України «Про судовий збір» у частині спрощення процедур повернення сплачених сум та гнучкого підходу до суб’єктів малого бізнесу.

4. Розроблення єдиних тарифів на послуги адвокатів у господарських справах за прикладом Німеччини.

5. Впровадження електронної взаємодії судової та казначейської систем для автоматизації фінансових операцій, пов’язаних зі сплатою й поверненням судового збору.

З огляду на євроінтеграційні прагнення України, гармонізація національного законодавства із принципами «European Judicial Cost Transparency» є необхідною умовою підвищення ефективності правосуддя.

Застосування європейських стандартів дозволить забезпечити:

єдність судової практики;

доступність правосуддя для всіх учасників господарських відносин;

справедливий баланс між процесуальними правами сторін та фінансовими зобов’язаннями;

зміцнення довіри бізнесу до судової системи.

Отже, інститут судових витрат у господарському судочинстві України перебуває у процесі динамічного розвитку.

Його вдосконалення має бути спрямоване на досягнення прозорості, ефективності та соціальної справедливості.

Вирішення виявлених проблемних питань сприятиме не лише підвищенню рівня правової визначеності, а й створенню сприятливого середовища для розвитку підприємництва, що в цілому позитивно вплине на стабільність правової системи та економіки держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Комаров В. В. Господарське процесуальне право України: навч. посібник. — К.: Юрінком Інтер, 2020.
2. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 № 1798-ХІІ (ред. 2017 р.).
3. Закон України «Про судовий збір» від 08.07.2011 № 3674-VI.
4. Мельник М. К. Господарський процес України: підручник. — К.: Алерта, 2021.
5. Кучеренко І. М. Процесуальні витрати як елемент доступу до правосуддя. — Харків, 2020.
6. Постанова Верховного Суду від 21.01.2021 р. у справі №910/847/20.
7. Гриценко І. С. Економічна природа судових витрат у господарському судочинстві. — Право України. — 2022. — №4.
8. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 16.06.2020 р. у справі №910/1234/19.
9. Святоцький О. Д. Судові витрати у процесуальному праві: науковий коментар. — Львів: Світ, 2019.
10. Постанова Верховного Суду від 04.02.2022 р. у справі №910/1012/21.
11. Постанова Верховного Суду від 11.03.2021 р. у справі №910/876/20.
12. Шевчук В. С. Проблеми визначення розумності витрат на правничу допомогу в господарському процесі. — Юридична Україна. — 2023. — №5.
13. Шевчук В. С. Проблеми визначення розумності витрат на правничу допомогу в господарському процесі. — Юридична Україна. — 2023. — №5.
14. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 16.06.2020 р. у справі №910/1234/19.
15. Airey v. Ireland, Application no. 6289/73, Judgment of 9 October 1979 (ECHR).

16. Офіційний сайт Верховного Суду України. —
[www.supreme.court.gov.ua](<https://www.supreme.court.gov.ua>).